

Рецензія

кандидата педагогічних наук, доцента кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка

Федорович Анни Василівни

на дисертаційну роботу **Петренка Романа Івановича**
на тему: «Соціально-педагогічні умови розвитку освіти
у пенітенціарних закладах України (II половина XX – початок XXI ст.)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. В умовах сьогодення демократичне суспільство орієнтується на добробут та розвиток кожного громадянина, незалежно від його статусу, гарантуючи права, свободи, рівність перед законом. Це означає, що принципи справедливості, поваги до людської гідності та можливості для самореалізації поширюються на всіх його членів, й повною мірою стосуються осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі.

Засуджені та ув'язнені, незважаючи на обмеження свободи, мають право на освіту, що визнане Конституцією України та закріплене міжнародними документами. Доступ до неї є проявом гуманізму, стратегічно важливим кроком, позаяк дає змогу підвищити їхній культурний та освітній рівень, сформувати навички, необхідні для успішної ресоціалізації після звільнення. У такий спосіб суспільство інвестує у власну безпеку та стабільність, адже освічена людина з більшою ймовірністю обере законслухняний шлях та знайде своє місце в житті. Під впливом освіти та навчання розширюється світогляд, відбувається глибинна трансформація особистості, вона виправляється, глибше пізнає особливості функціонування природи та соціуму, набуваючи нових звичок, позитивних якостей, утверджуючи конструктивні переконання.

Здобуття освіти засудженими зумовлює стимулювання інтелектуального розвитку, формування моральних цінностей, поваги до інших людей з метою соціальної адаптації та повернення в суспільство. Тому увага сучасної педагогічної науки зосереджується на пошуку покращення умов надання освітніх послуг у пенітенціарних закладах.

Безсумнівною є актуальність теми дисертаційної роботи Петренка Романа Івановича. У ній презентовано суттєві наукові результати, вивчено та проаналізовано проблему організації освіти в пенітенціарних закладах України та визначено соціально-педагогічні умови її розвитку впродовж II половини XX – початку XXI ст., що уможливить використання цього досвіду у сучасних умовах.

Тема дослідження пов'язана з науковими програмами, планами та темами, що визначають наукову діяльність кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету

імені Івана Франка та входить до комплексної наукової проблеми «Українська освіта у контексті європейських інтеграційних процесів» (державний реєстраційний номер 0117U005400) та «Тенденції розвитку освіти в кризових умовах: історія, теорія і практика» (державний реєстраційний номер 0123U100619).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Аналіз змісту дисертації й публікацій Р.Петренка дає підстави стверджувати, що представлена робота логічна, добре структурована. Висновки та рекомендації є достовірними, сформульовані на високому теоретико-методологічному рівні, засвідчують здатність автора самостійно здійснювати науковий пошук.

Дисертантом використано комплекс методів дослідження (історико-логічний, статистичний та контент-аналіз, історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний, періодизаційного конструювання, прогностичний), що сприяло аргументації організаційних засад розвитку освіти засуджених та ув'язнених, обґрунтуванню можливостей покращення соціально-педагогічних умов її реалізації в пенітенціарних закладах України.

Результати дослідження мають наукову новизну, теоретичну та практичну цінність, відзначаються вичерпністю розкриття наукової проблеми. У роботі розкрито стан дослідженості проблеми у науковій та навчально-методичній літературі; охарактеризовано базові поняття дослідження; проаналізовано нормативно-правову базу реалізації права на освіту засуджених у пенітенціарних закладах України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.; схарактеризовано соціально-педагогічні умови організації загальноосвітнього навчання, професійно-технічної підготовки та вищої освіти засуджених і ув'язнених у пенітенціарних закладах України досліджуваного періоду; окреслено перспективи вдосконалення соціально-педагогічних умов освіти засуджених та ув'язнених.

Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (268 найменувань) та 6 додатків.

Достатньо широкою є джерельна база дослідження, котра включає: юридичні документи різного рівня і правосильності, статистичні матеріали та результати соціологічних досліджень, звітну документацію керівництва закладів освіти при установах виконання покарань України; публікації у засобах масової інформації, матеріали громадських організацій щодо створення умов для забезпечення освіти засуджених ув'язнених.

Дослідження вирізняється ретельністю та змістовністю, а викладені у ньому положення є глибокими та обґрунтованими. Воно сприймається як завершена наукова праця з новими об'єктивними результатами.

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дисертаційного дослідження полягають у тому, що: *уперше визначено та охарактеризовано* соціально-педагогічні умови організації загальноосвітнього навчання, професійно-технічної підготовки та вищої освіти засуджених і ув'язнених у пенітенціарних закладах України другої

половини XX – початку XXI ст.; *систематизовано та узагальнено* змістові аспекти і педагогічний інструментарій отримання освіти засудженими упродовж досліджуваного періоду; *уточнено зміст ключових понять дослідження*: «освіта», «навчання», «освітній процес», «соціально-педагогічні умови», «пенітенціарна система», «пенітенціарна педагогіка»; *розроблено та запропоновано* періодизацію історичного розвитку соціально-педагогічних умов освіти засуджених в пенітенціарній системі України впродовж другої половини XX – початку XXI ст., в межах якої виокремлено два періоди, кожен з яких поділено на низку етапів. Перший (1954–1991) – період становлення загальної та професійної освіти засуджених у пенітенціарній системі Української РСР, розбудови освітніх інституцій, змісту і форм освіти засуджених і ув'язнених. Другий (1991–2024) – період трансформації чинної системи освіти засуджених і ув'язнених у пенітенціарній системі незалежної України, що позначився пошуком шляхів вдосконалення соціально-педагогічних умов здобуття освіти засудженими і ув'язненими; *подальшого розвитку набули положення та висновки* щодо актуальності реалізації права на освіту засудженими та ув'язненими у пенітенціарних закладах України; *обґрунтовано перспективи* вдосконалення соціально-педагогічних умов освіти засуджених та ув'язнених; *до наукового обігу введено* маловідомі документальні джерела, що відображають процесуальні та фактологічні аспекти історичного розвитку соціально-педагогічних умов освіти засуджених і ув'язнених у пенітенціарній системі України (положення про виправно-трудова табори, професійно-технічне навчання засуджених і ув'язнених, статистичні матеріали Міністерства юстиції України, інформаційні матеріали Державної кримінально-виконавчої служби України, звіти керівників навчальних центрів при установах виконання покарань, повідомлення засобів масової інформації про освітні ініціативи, результати соціологічних досліджень тощо).

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що його результати впроваджено у діяльність Державної установи «Дрогобицька виправна колонія № 40» шляхом виступів на педагогічних радах навчального центру, що функціонує при установі, з рекомендаціями щодо удосконалення освітнього процесу. Наукові положення і висновки можуть бути використані у процесі розробки навчально-методичних рекомендацій для майбутніх фахівців-пенітенціаріїв. Теоретичні положення дисертації, її фактичний матеріал і пропозиції є корисними для організації науково-дослідницьких пошуків з означеної проблематики. Результати наукового пошуку можна застосувати для вдосконалення законодавчої бази щодо організації освітнього процесу у пенітенціарних закладах України.

Загальна оцінка змісту роботи. Дисертація Р. Петренка є цілісною науковою роботою, а отримані результати мають значну теоретичну та практичну цінність для розвитку педагогічної науки та вдосконалення освітньої практики в пенітенціарних закладах.

У *вступі* обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження, вказано зв'язок теми з науковими планами, темами, сформульовано об'єкт,

предмет, мету та завдання дослідження, чітко визначено хронологічні межі, схарактеризовано методологію та методи дослідження.

У *першому розділі* дисертантом визначено ступінь наукової розробки проблеми дослідження, схарактеризовано базові поняття дослідження, уточнено їхній зміст («освіта», «навчання», «освітній процес», «соціально-педагогічні умови», «пенітенціарна система», «пенітенціарна педагогіка»). Зауважимо, що проблему освіти засуджених в пенітенціарній системі України презентовано у межах двох історіографічних періодів: 1) 50-ті рр. – початок 90-х рр. XX ст.; 2) початок 90-х рр. XX ст. – перша чверть XXI ст.

Окремо наголосимо на тому, що дисертантом обґрунтовано визначення поняття «освіта засуджених осіб», котре пояснюється ним у двох площинах: юридичній та соціально-педагогічній. У першому випадку – це гарантований державою процес організованого здобуття засудженими особами загальної середньої, професійної, фахової передвищої або вищої освіти, а також участі в освітніх і просвітницьких програмах, що здійснюється в умовах виконання кримінального покарання, з метою соціальної адаптації, ресоціалізації та підготовки до повернення в суспільство. У другому – цілеспрямований процес навчання під час відбування покарання з метою їх виправлення і створення умов для ресоціалізації шляхом формування ключових (базових) освітніх компетенцій.

Відмітимо також, що розвиток освіти у пенітенціарних закладах переважно регулювався кримінальним правом та аналізувався юристами, а не педагогами. Ці питання розглядалися винятково як організаційна складова діяльності установ та засіб виправлення й перевиховання засуджених, що суттєво ускладнило дослідницьку роботу автора, та водночас засвідчує наукову новизну та практичну значущість дослідження.

У *другому розділі* охарактеризовано розвиток освіти у різних типах пенітенціарних закладів, від виховних колоній для неповнолітніх до виправних колоній максимального рівня безпеки. Висвітлено рівні та форми здобуття освіти, підрозділи колоній, котрі займаються можливостями надання освітніх послуг для ув'язнених; підкреслено, що навчальний процес здійснювався у вечірніх (змінних) і заочних школах, класах, навчально-консультаційних пунктах; висвітлено умови загальноосвітньої та професійно-технічної підготовки у пенітенціарних закладах упродовж досліджуваного періоду.

Особливу увагу приділено можливостям оволодіння професіями засудженими та ув'язненим, подано їх перелік, терміни навчання тощо. Позитивно, що автор висвітлює гендерний аспект освіти засуджених (с. 89, с. 110), подаючи дані щодо чоловічих та жіночих колоній, можливостей отримання фаху.

У роботі акцентовано на покращенні освіти у пенітенціарних закладах. Зокрема, простежено трансформацію виправних колоній із традиційних ізоляторів, що відокремлювали злочинців від суспільства, на ефективні виховні установи, орієнтовані на ресоціалізацію. Це відбувалося завдяки зміцненню внутрішнього порядку, посиленню роботи щодо формування

світоглядних орієнтирів та цінностей засуджених, наданню можливості здобувати середню освіту та залученню до професійного навчання та праці.

Глибокий аналіз соціально-педагогічних умов розвитку освіти в пенітенціарних закладах дав змогу автору визначити перспективні завдання її покращення, серед яких розвиток дистанційної форми навчання, а відтак оновлення і зростання матеріально-технічної бази освітніх осередків (загальноосвітніх закладів, навчальних центрів, професійно-технічних училищ), упровадження початкової загальновійськової підготовки до змісту освіти засуджених і ув'язнених в рамках здобуття ними загальної середньої і професійної (професійно-технічної) освіти та ін.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні результати дослідження відображено у 7 публікаціях (5 – одноосібних): 3 – у наукових фахових виданнях України, 4 – апробаційного характеру.

Матеріали оприлюднено й обговорено на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, «круглих столах» різного рівня: Міжнародних: «Labyrinths of Reality: Collection of scientific works» (Canada, 2021); «Dibats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique» (Paris, 2021); Всеукраїнських: «Зміст української освіти у контексті інтеграційних процесів» (м. Дрогобич, 2021); «Пріоритетні напрями модернізації освіти: досвід, реалії, перспективи» (м. Дрогобич, 2022); «Розвиток освіти в кризових умовах: історія, теорія, практика» (м. Дрогобич, 2023).

Відсутність порушення академічної доброчесності. Під час виконання дисертації аспірант дотримувався принципів академічної доброчесності. За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації не було виявлено ознак академічного плагіату, елементів фабрикації та фальсифікації. По всьому тексту роботи простежується єдиний стиль подання матеріалу. Це самостійно виконане наукове дослідження. Всі ідеї та наукові положення, викладені у дисертації Р. Петренка, отримані автором особисто.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження. Попри позитивне оцінювання наукового й практичного значення отриманих результатів дисертаційної роботи, звертаємо увагу на окремі дискусійні положення та висловлюємо побажання рекомендаційного характеру:

1. У параграфі 1.2. глибоко проаналізовано поняття «освіта», «освіта засуджених до позбавлення волі», що займає значну частину тексту. Проте недостатньо уваги приділено іншим дефініціям («навчання», «освітній процес» тощо).

2. На нашу думку, у параграфі 2.2 спостерігається диспропорція у представленні інформації про Полтавський навчальний центр № 64 (близько 10 сторінок), тоді як дані про професійно-технічну підготовку засуджених та ув'язнених у інших регіонах України викладено у значно меншому обсязі.

3. У роботі акцент зроблено на організації навчання засуджених, зокрема здобутті ними загальної середньої, професійної та вищої освіти. Однак, не повно розкрито потенціал соціально-виховної роботи як засобу підвищення рівня їхньої освіченості.

4. Варто було помістити у додатки навчальні плани, за якими працювали освітні установи у пенітенціарних закладах досліджуваного періоду.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Р. Петренка, що здійснена на високому науковому рівні та є завершеним науковим дослідженням.

Загальний висновок. Дисертація Петренка Романа Івановича на тему: «Соціально-педагогічні умови розвитку освіти у пенітенціарних закладах України (II половина XX – початок XXI ст.)», подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, є актуальним, цілісним, завершеним, самостійним науковим дослідженням.

Дисертаційна робота відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (з змінами), а її автор Петренко Роман Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / Педагогіка.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти Дрогобицького
державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Анна ФЕДОРОВИЧ

